

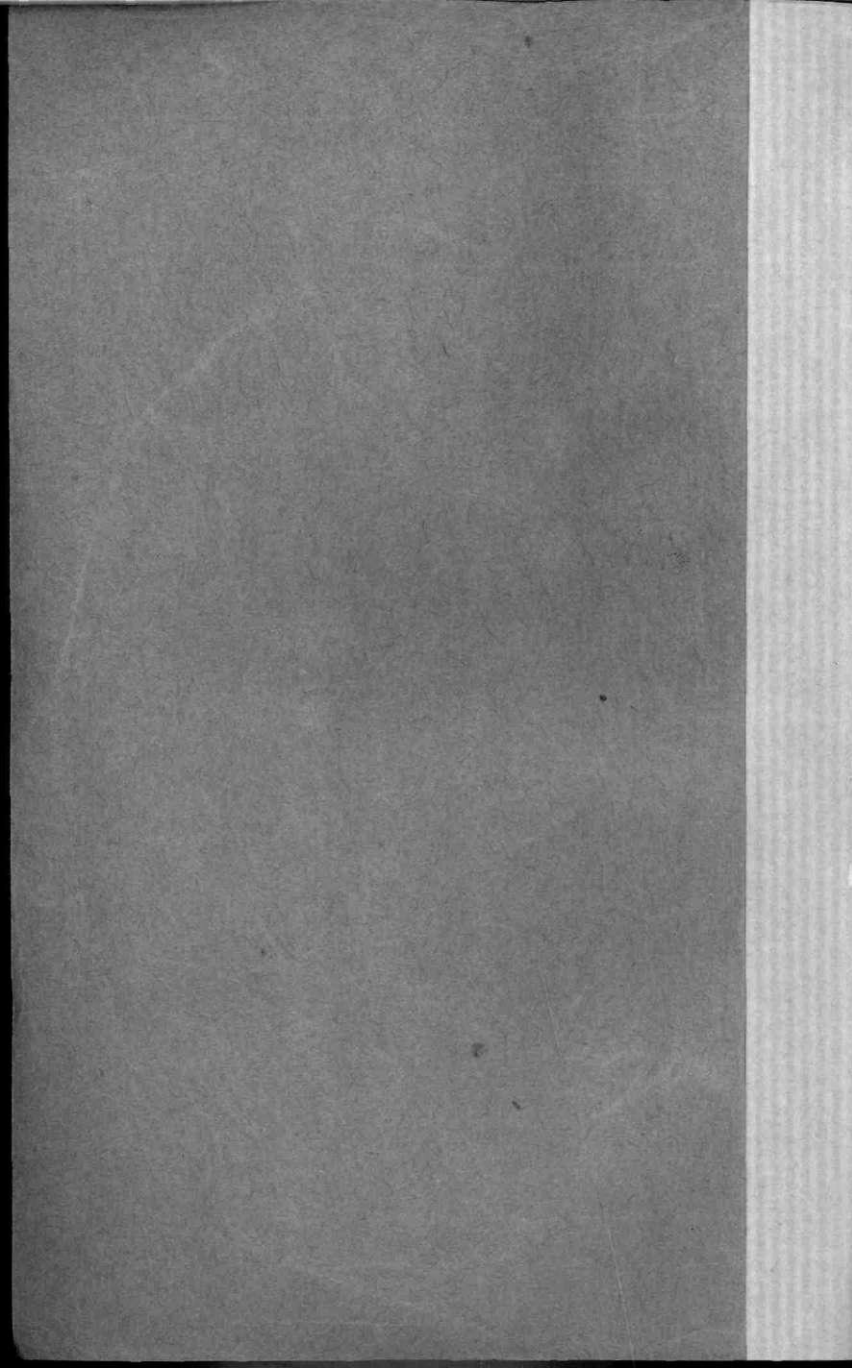
37386
8^obr.

A. Aškerc.

Ali je
Primož Trubar
upesnitve vreden junak
ali ne?

Ljubljana 1905.

Komisijska založba L. Schwentnerjeve knjigarne.

Ali je
Primož Trubar

upesnitve vreden junak
ali ne?

Gospodu profesorju drju. Tominšku

odgovarja

A. Aškerc.

V Ljubljani 1905.

Natisnila „Narodna tiskarna“.

37.386

Pretisk iz „Slovenskega Naroda“.

Prejeto od urada
za upravljanje imovine
upornikov

„V vseh dobah naše zgodovine vidimo, da je bil veliki mož(heroj) tisti neizogibno potrební rešitelj svojega časa — tisti blisk, brez katerega bi gorivo ne bilo gorelo. Zgodovina sveta je, to sem že povedal, življenjepis velikih mož “ T. Carlyle.

Nisem mislil, da se utegne oglasiti kak kritik, ki bode odločno tajil, da bi bil Primož Trubar upesnitve*) sploh vreden junak. Kajti, kaj poreko klerikalni kritiki, na to se nisem še nikdar oziral. Ali da se je našel lajik, ki je od cerkve popolnoma neodvisen in ki trdi, da Trubar ni primerna snov za poezijo, to je nekaj novega! Gospod dr. Tominšek je napisal v

*) upesniti — analogon sestavam: uglasbiti, upodobiti, učlovečiti (se) . . .

„Ljubljanskem Zvonu“ v tem zmislu svoje literarno poročilo o mojem „Trubarju“. Gospod kritik sicer z neznan-sko diplomatično zasuknjenimi, previd-nimi besedami celo priznava, da je „Primož Trubar“ vkljub nehvaležni in nevredni snovi kot literarno delo nekaj vreden, ali s svojo kritiko je gospod profesor vendarle pokazal, da estetična kritika ni njegovo polje! Gospod doktor je suh znanstvenik, filolog v ožjem zmislu te besede, ali estetik ni in ne bo nikoli! Manjka mu tisti naravni prirojeni este-tični čut za poezijo. Najbolj pa je po-kazal g. dr. T. svoje kritično nesposob-nost s tem, da se resno vpraša, če je Trubar sploh vreden, da se opeva ali upesniva. In to kritikovo vprašanje je povod, da odgovarjam.

Dr. Tominšek nima pred vsem ni-kakega svobodnega zgodovinskega duha, a kakor priča njegovo literarno poročilo, nima niti poguma niti odkri-tosrčnosti, da bi sodil pravilno in po-šteno o slovenski reformaciji. Kritikovo zgodovinsko obzorje je omejeno. Trubar je g. Tominšku pač tisti protestant 16. stoletja ki je prvi spisal nekaj takih

in takih slovenskih knjižic in jih tega in tega leta tukaj in tamkaj objavil, in čigar jezik je tak in tak.

Prof. Tominšek piše: „tu zaslužnik v slovstvu in tam primerna snov za poezijo: „med obema leži velik prepad, ki ga je treba premostiti ali preskočiti . . . “ „ker pa taka premostitev ni lahka“ pravi g. kritik „zato se daje mnogokrot prednost skoku . . . In Trubar? Kako ga naj in **kaj naj pesnik na njem opeva?** Jaz bi za svojo osebo še precej vprašal: **ali naj se Trubar sploh opeva?** To vprašanje se mi namreč vselej vsiljuje, kadar zadenem v pesmih ob njegovo ime: kadar namreč čitam tako pesnitev, vselej mi, naj bo še tako dovršena, kalijo neposredni užitek razne misli, ki kar pršijo okrog Trubarjevega imena in silijo v ospredje, da delo samo ne govori tako, kakor bi govorilo, ako bi se ne tikalo uprav Trubarja. Ime Trubar pomeni program, a ne programa za poezijo. Morda bo sčasoma drugače in morda bodo potomci

zrli na vsa taka dela z umetniškim očesom, a v začetku 20. stoletja je to malodane izključeno . . .“

Prepisal sem tu nekaj značilnih stavkov iz Tominšekove ocene, da tudi tisti čitatelji, ki nimajo „Ljubljanskega Zvona“ pri rokah, vidijo, kakšno je duševno obzorje kritikovo, kakšen estetičen okus ima in pa kako se mu hlače tresejo pred znanimi krogi. Baš ti nazori g. prof. Tominškega o reformatorju in prvem slovenskem pisatelju Trubarju so taki, da izzivajo odgovor. Take nazore beremo redno v odločno katoliških naših listih, v reakcionarnih revijah „Domu in Svetu“ in „Kat. Obzorniku“. Tam nas taki konfesionalno-enostranski nazori ne iznenadijo niti ne vznemirjajo, ker drugačnih nikoli ne pričakujemo. Pisatelji in kritiki omenjenih časopisov morajo že po svojem cerkvenem programu tako pisati. A da se lajik, dr. Tominšek postavlja glede slovenske reformacije na tako skrajno versko enostransko stališče, in da svoje nazore objavlja v „Ljub. Zvonu“, to je, kar daje misliti!

Dr. Tominšek ne zna oceniti pomena našega duševnega preporoda v 16. stoletju, ker je samo suhoparen registrator bibliografskih letnic. A ker se je ta naš duševni preporod vršil pod egido in v znamenju protirimske struje, zato si prof. Tominšek pomena naših reformatorjev-pisateljev tudi ne upa pravilno in pravično oceniti! Ta neodkritosrčnost se vleče skozi ves njegov spis ko črna nit. Mučno je gledati kritika, kako se zvija od stavka do stavka, da mu ne bi ušla kaka neprevidna iskrena beseda.

Med to naporno telovadbo dela obraz, da se ti v srce smili. Zares: niti enega odkritosrčnega stavka v vsej kritiki!

Predvsem stoji torej gospod profesor na sila nizkem, filistrskem stališču, ko presoja prikazni naše velike reformacijske dobe.

Če bi mu jaz sam hotel dokazovati, da je ta doba veliko važnejša, nego se vidi gospodu kritiku, da so Trubar in njegovi vrstniki in sotrudniki večji možje, nego se zdijo bibliografu gosp. Tominšku, bi mi morda ne hotel verjeti. Lahko bi mi rekel, češ, da govo-

rim morda pro domo sua, da sem si morebiti našo reformacijsko dobo in njene junake sam v svoji fantaziji povečal, da sem mogel sploh potem upesniti Trubarja. Zatorej naj mu navedem tukaj rajši mnenja nekaterih drugih avtoritet, ki mu bodo nemara kompetentnejša. Najrajši bi seveda navedel citate iz obširne slovenske knjige: „Zgodovina slovenske reformacije ali začetki našega duševnega preporoda“ — ali, žalibog, te knjige še do danes ni spisal nihče! Poprašajmo torej po drugod! Kako sodijo nekateri zgodovinarji o imenovani dobi in njenih predstaviteljih?

Da so Slovenci do najnovejšega časa tako malo vedeli o svojih velikih močeh 16. stoletja, tega je kriva predvsem protireformacija, ki je bila na vandalski način uničila spomin na protestantovsko dobo naše zgodovine. O tej najslavnejši dobi naše zgodovine takorekoč nihče ni smel govoriti, ker je bila — „krivoverska“. Pa saj se tudi vedelo ni veliko o njej. Kateri pobožni Slovenec bi si bil upal pisati o — „heretikih“!? Moral je priti tujec, ki

nam je brez strahu odgrnil črno zaveso — in zagledali smo polagoma zlato dobo svojega preporoda v 16. stoletju.

In ta mož, kateremu se imamo sedaj zahvaliti skoro za vse, kar vemo o začetku naše književnosti, je nemški učenjak dr. Theodor Elze, bivši evangeljski pastor v Ljubljani.

Čisto naravno je, da je Elze, ki je bil prišel leta 1852. iz Nemčije v Ljubljano, začel natančno preiskavati zgodovino protestantizma na Kranjskem in med Slovenci sploh. In zopet je čisto naravno, da je Elze, preiskujoč zgodovino protestantizma na Slovenskem, delal volens-nolens obenem tudi za nas, saj so bili slovenski protestanti v 16. stoletju naši preporoditelji! In Elze je delal do svoje smrti (l. 1900.) neumorno na zgodovinskem polju; preiskal je vse tiste arhive, kjer je vedel, da najde kak dokument za zgodovino slovenskih protestantov ter pisal in pisal in objavljal v raznih zgodovinskih zbornikih svoje za nas sila dragocene študije. Elze nam je pojasnil natanko genezo slovenskega luteranstva ter objavil vso protestantovsko-

slovensko bibliografijo. Elze nam je pokazal, kaj so storili Trubar in njegovi sotrudniki za duševni preporod svojega ljudstva. Število Elzejevih publikacij je ogromno in po vsej pravici moramo imenovati vse te publikacije tiskani arhiv za zgodovino naše literature 16. stoletja. Najvažnejše Elzejeve knjige sem bil naštel v nekrologu v „Ljubljanskem Zvonu“ l. 1900, ko je bil ta prezaslužni mož v Benetkah preminul.

Ena najvažnejših Elzejevih knjig je brez dvoma zbornik Trubarjevih pisem. „Primus Trubers Briefe“ je izdal l. 1897. V uvodu piše: „Die nachfolgenden briete rühren von einem manne her, dessen kirchliches und schriftstellerisches wirken weit über das gewöhnliche mass hinausging. Wegen des ersteren ward er von den einen verehrt, von den andern verdammt. Seine kirchlichen gegner suchten auch sein literariches werk zu vernichten und den todten todtzuschweigen, aber nach jahrhunderten hat derselbe doch die gebührende wertschätzung gefunden . . . Mit diesem manne (s Trubar-

jem) kamen hervorragende menschen der verschiedensten kreise in berührung und verkehr: der könig Maksimilian, als kaiser der zweite dieses namens, und der treffliche herzog Cristof von Wirtenberg, der humanistische und dem evangelium zugewandte bischof Peter Bonomo von Triest... Mit diesen allen stand Pr. Truber mehr oder weniger auch im brieflichen verkehr . . . So rollt sich uns im engen rahmen (iz zbornika pisem) einer kleinen, fernen, wenig gekannten provinz ein bild des lebens aus jener grossen, vielbewegten zeit des 16. jahrhundertes mit seinen kämpfen des geistes und des schwertes auf . . .“

Ivan Kostrenčić, vseučiliški bibliotekar v Zagrebu, piše v svoji znameniti knjigi: „Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven“, (Wien 1874,) v uvodu tako: „Es gibt kaum ein Volk in Europa, welches von der grossen Bewegung im 16. Jahrhunderte unberührt geblieben wäre. Vom gewaltigen Kampfe

zwischen der religiösen Freiheit und der absoluten mittelalterlichen Gewalt des Papsttums fühlte sich Alles ergriffen und sah sich veranlasst für die eine oder andere Partei seine Stimme in die Wagschale zu legen, sein Scherflein zum Siege der nach individueller Ueberzeugung heiligen Sache beizutragen. Kein Zeitalter ist so reich an liebevoller Aufopferung, an grenzenloser Opferwilligkeit, an gewaltiger Ueberzeugungstreue und Charakterfestigkeit wie das Zeitalter der Reformation . . . In diesem Kampfe für Recht und Freiheit stehen die Söhne der verschiedensten Nationen mit- und nebeneinander und reichen sich brüderlich die Hand um die höchsten menschlichen Güter vor dem alles nivellirenden Absolutismus zu erretten. Es war eben ein grosses Ziel, welches sie vereinigte und vor ihm schwanden alle Bedenken und nationale Verschiedenheiten. Nicht die allerletzten unter diesen Kämpfern waren die Südslaven — sie können vielmehr in den vordersten

Reihen auf manchen ihrer Stammesgenossen weisen . . . Unter diesen Allen ist speciell für die Südslaven Primus Trubar der verdienstvollste, dessen eigentliche und grösste Bedeutung nicht so sehr in seinem Bestreben, die Kirche in Krain und den angrenzenden Ländern zu reformieren bestand, als vielmehr in dessen für seine engeren Stammesgenossen so vielversprechenden literarischen Tätigkeit. Der Stamm der Slovenen hatte bis dahin in seiner Mundart kein einziges gedrucktes Buch anzuweisen und brachte es Trubar, der viel Verfolgte, von Liebe zu seinem Volke erfasst, dahin, Bücher in die slovenische Mundart in der Verbannung in Deutschland zu übersetzen und zu drucken und dadurch sein Volk den andern Nachbar-Völkern in der Bildung näher zu bringen . . . Die Gegenreformation zerstörte und vernichtete eine jede Erinnerung an dies literarische Wirken des Ungnad, Primus Trubar und seiner Genossen, und doch, was hätte geschehen können, welche Fortschritte

hätte das südslavische Volk in seiner Kultur machen können, wenn man, besonders unter den Slovenen, den von Primus Truber und seinen Mitarbeitern eingeschlagenen Weg in der nationalen Literatur verfolgt hätte? Es vergingen beinahe zwei Jahrhunderte, ehe wieder ein rein slovenisches Buch gedruckt wurde! Die Ausbreitung der Reformation unter den Südslaven gewinnt ein besonderes Interesse eben dadurch, dass gerade in diese Zeit auch die ersten Anfänge des Schriftwesens bei einem Stamme der Südslaven, den Slovenen, fallen und die Tätigkeit des Ungnad, der seinen Wirkungskreis über alle Südslaven erstrecken wollte, erscheint uns als ein weithin leuchtender Punkt, als ein vielversprechendes Moment in der geistigen Entwicklung des Südslaventums! Es eröffnet sich da ein Gesichtskreis, der auch für die politische Constellation der Südslaven die weitgehendsten Folgen hätte haben können!“

Menda prvi slovenski pisatelj, ki si je upal o naši reformaciji izreči odkrito, pravično sodbo, je bil profesor T e r d i n a. V svoji „Zgodovini slovenskega naroda“ (1866) piše na str. 108, 114, 116 in 117 tako: „Šestnajsto stoletje je bilo zlati čas zgodovine našega naroda, celo dvestoletna doba svobodnega slovenskega vojvodstva se ne more temu stoletju na stran postaviti. V vseh ozirih je dosegel takrat naš narod visokost, kakoršne ne prej, ne pozneje. Žalibog, da je trpela ta svetla doba le sto let, zakaj v 17. stoletju Slovenci zopet v vseh ozirih zapadejo . . .“

August Dimitz se peča v svoji zgodovini kranjske dežele („Geschichte Krains“, dve knjigi, Ljubljana 1874-75) seveda obširno z zgodovino naše reformacije in njenimi junaki, saj je bila poglavitno prizorišče te dobe dežela kranjska. Dimitz je pisal nemški in, kolikor vemo, ni bil Slovenec po prepričanju, in vendar s kolikim spoštovanjem, kako objektivno, s kolikim navdušenjem piše na podlagi arhivskih aktov ta mož, ki je bil tudi c. kr.

uradnik, o naših reformatorzih in o njihovem pomenu za našo slovensko kulturo! V II. delu, str. 198. pravi: „Aus dem Stande, der den Verfall der Religion verschuldet, sollte der Mann (Trubar namreč) hervorgehen, dem es beschieden war, nicht allein der evangelischen Lehre, allen Anschlägen der Gewalt zum Trotze, den Weg zu dem Herzen des Volkes zu bahnen, sondern auch dessen seit den Zeiten Cyrills und Methods vernachlässigtes und missachtetes Idiom im Dienste des religiösen Bedürfnisses zum Range einer Schriftsprache zu erheben . . .“

V III. delu, na str. 145. piše Dimitz: . . . „die ganze Verwaltung des Landes, (Kranjske namreč) sein ganzes Kulturleben (za vlade nadvojvode Karla) beruhte auf der Initiative der protestantischen Bevölkerung; jede Anregung zu geistiger und materieller Entwicklung ging von dieser Seite aus, neben ihr gab es kein selbständiges katholisches Leben und Streben . . .“ Na str. 314. končuje kulturni pregled

omenjene dobe s temi besedami: „Mit der Ausweisung des letzten Prädikanten und des letzten Schulmeisters aus Krain schliesst das 16. Jahrhundert, ein Jahrhundert des geistigen Aufschwunges, der frischen Entwicklung, wenn auch unter Kämpfen und Hindernissen mannigfacher Art. Es schliesst eine Kulturepoche, in welcher nicht allein das protestantische Bekenntniss, sondern auch der protestantische Geist, der Geist freier Forschung, selbständigen Denkens belebend auf die Tätigkeit eines reichbegabten Volkes gewirkt hat. Wir stehen am Markstein der entschiedensten Rückentwicklung...“ Isti nazor razvija Dimitz na str. 379—80 še pregnantneje, pišoč: „Das 16. Jahrhundert war, wie anderwärts, auch in Krain ein Zeitalter hoffnungsvollen Aufschwunges, wiedererweckten Bildungsdranges und wissenschaftlichen Strebens. Sehen wir auch ganz ab von der religiösen Erneuerung, so lag schon in dem Grundprincip des Protestantismus Freiheit der Forschung das Arcanum zur Heilung aller mittelalterlichen Schäden des Volks- und Staatswesens. Auch

das ständische Wesen konnte durch Aufnahme volkstümlicher Elemente, der Bürgerschaft und der Bauerschaft, zur wahren Volksvertretung werden und den konstitutionellen Staat vorbereiten, welcher jedoch später an die ständischen Versammlungen angeknüpft hat, als diese längst unter der erdrückenden Hand des Absolutismus zu Postulatenlandtagen herabgesunken waren. Fragen wir aber, was Krain in materieller Hinsicht durch die katolische Reaction („protireformacija“) verloren, wer kann dann den Schaden ermessen, welchen unser Vaterland durch die Zerstörung der protestantischen Schule und durch die schonungslose Vertreibung sovieler hochgebildeter Männer aus allen Kreisen der Bevölkerung, sovieler gewerbsfleissiger Bürger und Landwirte, erlitten hat? . . .“

O šolstvu reformacijske dobe posebej piše Dimitz obširno. N. pr. v II. delu str. 273: „Der nächste Gegenstand, den Truber in Gemeinschaft mit den Verordneten nach glücklich abgeschlagenem bischöflichen Sturmloch seine Sorge zuwendete, war die im Laufe

der Zeiten in arge Vernachlässigung geratene Schule. Das Jahr 1563 sah die Errichtung der ersten land-schaftlichen Schule, eines Gymnasiums welches unter die Leitung des bisherigen lateinischen Präceptors Leonhard Budina gestellt . . . wurde . . .“

Jako objektivno in z višjega stališča piše o slovenski reformaciji in njenem pomenu tudi Andrej Fékonja v „Ljub. Zvonu“ l. 1886. Na str. 355. pravi: „Veliki pokreti, polni životvornih in rodnih idej, prihajajo ob času ter pretresajo društveni svet in mu dajejo življenja in sokov, borbe in posla dolgo vrsto let, mnogokrat veke in veke. Oni težé za eno svrho, za n a p r e d k o m človeštva in se umirujejo, ali dosežši ali nedosežši toliko, kolikor se je v začetku mislilo. Toda sled in spomin za njimi ostaje; kajti, ako tudi ne dosežejo vselej onega, kar nameravajo, navadno zrušijo eno od velikih zaprek ter zapusté čisto polje za nove pokrete . . . In taki pokreti objemajo poredi vse . . . narode; oni budé mnoge iz zaspanosti, ker se mnogim tedaj pr-

vikrat odpirajo vrata v kulturno in višje narodno življenje. In tak pokret je bil med drugimi pokret cerkvene reformacije, kateri je v sredini 16. stoletja neposredno zajel tudi Slovence ter posredno še druge Jugoslovjane.“ Na str. 422. zakončuje Fékonja (ki je bil župnik na Štajerskem) svoj članek tako: „Ž njim (z delom slov. reformatorjev) je bilo Slovencem vdahnjeno novo življenje . . .“

Dr. Valter Šmid piše v svoji znameniti monografiji o Dalmatinu (Mitteilungen des Musealvereins für Krain, 1904), str. 74: „In diese Zeiten fällt der Anfang der slovenischen Literatur. Ihr Entstehen verdankt sie Primus Trubar. Nach anfangs schwerfälligen Versuchen bahnte er der neuen Quelle ein Bett, in dem sie dahin fließen sollte . . . Gewiss ist Trubar die gewaltigere Persönlichkeit, in mancher Hinsicht der Bahnbrecher einer neueren Zeit, aber mit vollem Recht darf man Dalmatin das Verdienst zugestehen, Trubers Lebenswerk zur Vollendung gebracht . . . zu haben . . .“ Na str. 118. končava p. Šmid svojo

monografijo, omenjajoč nastop protireformacije, s temi pomenljivimi besedami: „Man rüstete schon den Brand, der an die Stösse der protestantischen Bücher gelegt, die herrlichen Anfänge einer vielverheissenden Literatur vernichten sollte.“ In g. dr. Šmid je Ordinis sancti Benedicti — pa se nič ni bal, pisati z navdušenjem o začetkih naše literature . . .

Dr. Glaser piše v svoji „Zgodovini slov. slovstva“, str. 90. tako: „Protestantje so položili temelj slovenskemu slovstvu, književni strani, ki je glavni pogoj narodni omiki. Enake prikazni nahajamo tudi v duševnem razvitku drugih slovanskih narodov, na pr. Čehov. Hus je odločno naglašal, da se mora v narodnem jeziku pisati za narod . . .“

Dr. Gregor Krek piše v svoji „Slavische Anthologie“ na str. 7. tako: „Das siegreiche Durchbrechen der heimischen Sprache zu Literaturzwecken ist auf Rechnung der Reformation zu setzen. Wo und bei welchem Volke immer diese ihre religiösen Interessen

zur Geltung brachte, überall traten gleichzeitig damit die Nationalsprachen in die Rechte von Literatursprachen. Das war denn auch bei jenen slavischen Volkszweigen, die mit der Reformation in Berührung kamen, der Fall, am ausgesprochensten bei den Slovenen und Serben, bei denen mit diesem Zeitpunkte die nationale Literatur eigentlich erst anhebt.“

Evo, g. kritik, tako pišejo o naših reformatorjih možje, ki se jim pretaka po žilah gorka kri, ne pa limonada!

Izpisal sem nekaj sodb raznih avtoritet tudi zato, ker prehajam zdaj h glavnemu našemu vprašanju, ki ga je stavil dr. Tominšek: Jeli Trubar sploh vreden, da se ga opeva ali upesni? Jeli Trubar sploh heroj?

Dr. Tominšek to taji, ker se ozira na svet z bibliografskega stališča.

Mi pa poglejmo stvar nekoliko z višjega stališča!

Avtoritete, ki pišejo o naši reformaciji in katerih sodbe sem navedel, pričajo, da je bilo reformacijsko gibanje v 16. stoletju za naš narod nekaj epo-

halnega. Do globočine se je bila vzvalovila duša našega ljudstva. Politične, socialne in verske razmere, v katerih je živel naše ljudstvo v tisti dobi, so bile neznosne. Turški boji, kruti fevdalni sistem, ki je izkoriščal naše tlačane in pa demoralizacija v cerkvi, ki se ni brigala ne za duševni, ne za gmotni blagor našega ljudstva. Ves ta obupni položaj tik pred nastopom reformacije so opisali na podlagi pisanih arhivskih aktov razni zgodovinarji in tudi g. dr. Tomišek je nemara že kdaj kaj čital o tem.

Reformacija se je bila čisto po naravnih zakonih razvila iz razmer samih ne samo na Nemškem, nego tudi pri nas. Čim hujši je pritisk, tem večji je odpor. Glavni smoter vsakemu velikemu socialnemu gibanju je vselej bil in ostane: osvoboditev iz razmer, ki jih ljudska duša ne mara več prenašati. Tudi reformacija ni nič drugega ko elementarno hrepenenje po svobodi. Reformacija je imela v prvi vrsti pač verski značaj, ali, kdor ima kaj zgodovinskega duha, vidi, da je vera tukaj

samo tista oblika, v kateri se je javljalo hrepenenje narodove duše po večji svobodi. Saj vendar vemo, da je „nova vera“ imela za svoje privržence še razne posledice v političnem in socialnem oziru, in to pri ljudstvu kakor pri duhovnikih in vladarjih. Reformacija je bila revolucija duhov proti tiranom vesti, ki so imeli svoj glavni sedež v Rimu, ki je bil v tisti dobi vse drugo, samo ne krščanski v Jezusovem zmislu.

Zgodovinski faktum je, da je bila reformacija prešinila ves naš narod. Ta faktum stoji pred nami. Dr. Tominšek ga ne more tajiti. In kdo je bil tisti spiritus agens, ki je revolucioniral naše ljudstvo v 16. stoletju? Kdo je prvi sprožil tisti velikanski duševni plaz, ki je bil zgrabil vse sloje po Slovenskem za „novo vero?“ Kdo je bil duša reformatorskemu gibanju, tistemu elementarnemu hrepenenju po svobodi?

Primož Trubar!

Trubar stoji sredi vsega tega gibanja do svoje smrti. Kar je Čehom Hus, Nemcem Luther, to je Slovencem Trubar! Trubar se sam prvi upre rimskemu jerobstvu ter raz-

vije zastavo „evangelija“, čiste vere krščanske na podlagi biblije. Ta formula svobode je bila v tisti dobi najprikladnejša človeškemu mišljenju. Slovenci so razumeli svojega poveljnika Trubarja in se trumoma zbirali pod njegovo zastavo. Ogromna večina Slovencev je bila konec 16. veka protestantovska. To je zgodovinski faktum. In kakega sredstva se je poslužil Trubar, da se je mogel uspešno bojevati za svojo idejo evangelijske cerkve in „čistega evangelja?“ Prijel je za pero in začel prvi pisati v slovenskem jeziku. Tudi to je bilo nekaj povsem novega, epohalnega za naš narod — kar priznava celo gospod dr. Tominšek.

Ali je torej Trubar upesnitve vreden heroj (junak) ali ne?

Sloviti angleški zgodovinar in filozof Carlyle je spisal posebno knjigo o herojih. Srbski pisatelj Knežević je prevedel to delo in Srbska književna zadruga je izdala pred kratkim ta prevod „o herojima“. Nemški prevod je izdal Reclam in knjiga ima naslov: „Ueber Helden, Heldenverehr-

ung und das Heldentümliche in der Geschichte. Von Thomas Carlyle.“

Carlyle pravi, da so junaki v zgodovini vsi tisti možje, ki so povzročili kako veliko gibanje, takšno ljudsko gibanje, ki je odločilno vplivalo na razvoj svetovne zgodovine.

Carlyle deli heroje v naslednje kategorije: Heroj kot bog. Heroj kot prerok. Heroj kot pesnik. Heroj kot duhovnik (Luther, reformacija). Heroj kot pisatelj. Heroj kot kralj (Cromwell, Napoleon . . .)

Carlyleu so taki možje inicijatorji epohalnih dejanj, oni so sinteza časovih stremljenj in so tisti kaŹipoti, ki določajo smer novim strujam. Nihče ne more tajiti, da je dala reformacija svetovni zgodovini novo smer. Wiclif je rodil Husa, Hus Lutra, a Luter — Trubarja. Trubar je novo poglavje v slovenski zgodovini, kolikor je imamo. S svojo inicijativo je imel uspeh; njegova glava je določala smer naši zgodovini. Četudi je protireformacija siloma zaztrla novo vero med Slovenci, vendar je imel Trubar s svojim energičnim

začetkom uspeh: posrečilo se mu je ustvariti svojemu ljudstvu literaturo. Slovenščino je povzdignil Trubar za književni jezik, postavil je torej temelj domači literaturi in na tem temelju gradimo še danes poslopje svoje kulture.

Ali torej Trubar ni pravi heroj?

Predno pa govorim dalje o herojstvu Trubarjevem, moram še korigirati neko naivno trditev gospoda kritika.

Gospod dr. Tominšek piše: . . . „on (namreč Trubar) ni pisal slovenski zato, ker je ljubil slovenski narod in jezik, ampak, ker je hotel širiti novo vero in je za ta namen spoznal Luther imenitno sredstvo v narodnem jeziku; Trubar ga je posnemal, in ko bi ga ne bil on, bi ga bil kdo drugi. Da je bilo Trubarju le za vero, je povedal dovolj jasno v predgovoru h katekizmu l. 1550, češ, da ga je izdal zato, da bi se vsak naučil prave vere in spoznal „tiga antikrista, kir zdaj pousod po sueidtu hodi . . .“

Trubar je res da pisal slovensko, méni torej g. T., pa ne iz ljubezni do naroda in jezika, nego zato, da je raz-

širjal novo vero. Tukaj se je učeni gospod kritik hudo urezal. Prašam: kdo piše iz same ljubezni do jezika? Nihče! Piše le tisti človek, ki ima kaj povedati. Sama ljubezen do jezika še ne zadošča. Veliko je ljudi, ki ljubijo svoj jezik, a ne pišejo knjig, ker niso rojeni za to. Kdor ima kaj povedati svojim rojakom, ta piše, ta je pisatelj, in čim važnejše so misli, ki jih ima priobčiti, tem bolj zasluži ime pisatelja.

Trubar, méni g. dr. T., je pisal samo zato, da je razširjal svojo novo vero. To je resnica. Saj sem dokazal, da v Trubarjevi reformacijski dobi ljudje skoro drugega niso pisali ko verske stvari. Sveto pismo so smatrali za resnično razodetje božje. Kaj je naravnnejše, kakor da so se lotili pred vsem prevajanja biblije? Tudi Luther se je trudil največ okoli Svetega pisma. „Nova vera“ pa, katero je razširjal tudi Trubar, je bila formula nove svobode, po kateri je hrepenela tudi slovenska duša. Trubar se je boril torej tudi s svojim peresom za svobodo in za nič drugega ko za svobodo vesti. Zgodovina potrjuje, da je imela ta

borba pri vseh narodih, ki jih ni podjarmila protireformacija, važne posledice. Pogled po svetu uči, da stoje dandanes protestantovski narodi veliko višje v svetovni kulturi in da so politično močnejši nego katoliški narodi. Primerimo samo Nemce pa Špance!

Kako čudno se torej glasijo besede gospoda doktorja, ki piše: „Tudi za svobodo in slične lepe ideje se Trubar seveda ni boril naravnost — ampak k večjemu posredno.“ Tale „naravnost“ kaže, da se g. kritik pač zaveda, da dela Trubarju krivico, toda ne upa se „naravnost“ zapisati, da bi se bil Trubar boril za svobodo — naravnost, nego samo „posredno“. „Denn eben, wo Begriffe fehlen, da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein.“ Ko bi bil živel Trubar v Parizu za časa revolucije, takrat bi se bil boril za svobodo „naravnost“. Vsaka doba ima pač svoje nazore o svobodi, a ti nazori so izraz socialnih razmer. Zgodovina priča, da je bila baš reformacija ena največjih revolucij za — svobodo, ali „naravnost“, ali „posredno“, to je postransko vprašanje.

Gosp. dr. Tominšek tudi dvomi, da bi bil pisal Trubar iz ljubezni do naroda, ter pravi, da ni bil narodnjak. Vraga! Pokaj pa je sploh pisal, če ne zato, da bi Slovence prebudil za nove ideje, ali recimo, za novo vero?! Trubar je bil prepričan, da bodo rojaki srečnejši, časno in „večno“, če obrnejo Rimu hrbet ter se držijo „čistega evangelja“. Svojemu ljudstvu je želel dobro, ker ga je svaril pred „antikristom“ kakor so nazivali reformatorji sploh staro vero, pomešano z raznimi vražami. Kdor pa svojemu ljudstvu samo dobro želi, ga odvrča od zmote ter ga dovaja k spoznanju in resnici, ta ga gotovo ljubi! In Trubar je ljubil svoje ljudstvo gotovo bolj ko katoliška duhovščina tedanjih dnij, ki je živela sredi ljudstva, pa se ni brigala za njegovo duševno življenje, nego samo za dohodke. Gospod kritik pozna zelo slabo zgodovino slovenske reformacije. Kaj je poročal papežev komisar Francesco Barbaro, poznejši patrijarh oglejski, v Rim o svojih vizitacijah po slovenskih deželah, to je gospodu dr. Tominšku čisto neznano. In vendar se drzne pisati o

Trubarju tako-le: „Kar se tiče Trubarja, se mi zdi potrebno, pribiti enkrat za vselej, da je napačno ga slaviti kot narodnjaka“. Jaz pa si dovoljujem, pribiti enkrat za vselej, da slovenski pisatelj, ki tako piše o Trubarju, ni narodnjak, nego nevednež! A stavek: (Trubar je Lutra posnemal v tem, da je pisal v narodovem jeziku) „in ko bi ga ne bil on, bi ga bil kdo drugi“, je, oprostite, zelo, zelo . . . ne vem, kako bi se izrazil. Ali bi si upal gospod dr. Tominšek na kakem shodu zgodovinarjev izustiti n. pr. stavek: „Gospoda moja! Kaj je to takega, če je Kolumb prvi našel Ameriko! Ko bi je ne bil on, bi jo bil pa gotovo prej ali slej kdo drugi!? Saj pravzaprav ni niti iskal Amerike, nego novega pota v Indijo.“ Ne vem, če ne bi bruhtil po dvorani tak grohot, da bi gospod dr. Tominšek mahoma končal svoje predavanje in izginil ko kafra.

Trubar je največji narodnjak v višjem zmislu te besede, ker je vse svoje življenje žrtvoval svojemu narodu, da bi mu priboril večje svobodo in omiko. Trubar je prvi ustanovil deželne

šole, prvo gimnazijo v Ljubljani. Trubar je pretrpel veliko težav in sovraštva ter preganjanj — zakaj? Ker je bil egoist, ker je iskal svojega dobička? Zgodovina uči, da je delal ves čas, dokler je mogel, za uresničenje svoje ideje, ki se mu je zdela srečonosna za Slovence. In tak mož da bi ne bil narodnjak?! Čudne nazore mora imeti g. kritik o idealnem narodnjaštvu. Moti ga pač beseda „narodnjak“ sama, ki je dandanes sila obrabljena in se veže neredko z osebami, ki je niso vredne. Držimo se pojma, ne besede, pa se nam narodnjak Trubar ne bo zdel — paradokson. Kdo je narodnjak? Narodnjak se zaveda svoje plemenske, krvne, jezične in kulturne vezi s svojim narodom. Narodnjaku je sreča in nesreča narodova njegova sreča in nesreča. Narodnjak se veseli vsakega uspeha in napredka svojega naroda, a obžaluje vsako katastrofo, ki zadene njegov narod. Narodnjak se ponaša s slavo svojega naroda in obžaluje zmote njegove. Narodnjak pa ravno zato, ker se živo čuti članom narodnega organizma, tudi dela po svojih sposobnostih in močeh

na prosep celote. To bi bile bistvene lastnosti pravega narodnjaka. Da bi moral narodnjak nositi kako posebno uniformo, da bi se moral udeleževati vseh krokarskih veselje, popiti nenavadne mere alkoholskih tekočin ter izustiti toliko in toliko „govoranc“ — vse to menda niso bistveni atributi narodnjaštva.

Da pa je imel Trubar bistvena svojstva idealnega narodnjaka, sem pravzaprav že dokazal, ko sem omenjal njegovo delo za narod. Da se je čutil Trubar Slovenca in in se zavedal svoje narodnosti, je jasno ko beli dan. „Lubi **Slo-uenci**!“ nagovarja svoje rojake v prvem slovensko pisanem predgovoru l. 1555. Slovenski jezik imenuje „**našo bes-sedo**“, o kateri premišljuje, kako bi jo mogel prav „pissati“. Trubar ve natanko, kod se govori „naša bes-seda“, ki jo imenuje po nemško win-disch. Ozemlje „naše bessede“ mu je „**Windischland**“. „Ich hab . . . in Windischland gepredigt“, piše Bullingerju 13. septembra 1555. leta. In ta izraz se ponavlja še parkrat v njegovih pismih, ki jih je izdal dr. Elze

pod naslovom: „Trubers Briefe“ v Tübingenu 1897. (Litterarischer Verein, 49. letnik. Stranij 574.) Trubar našteva svojim adresatom, n. pr. kralju Maksimilijanu, po vrsti tiste dežele, v katerih se govori „njegova besseda“. Trubar ve, da se govori slovensko na Kranjskem, Južnem Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Té dežele so mu „Windischland“; Trubar je torej prvi krstil slovensko jezično ozemlje s skupnim imenom „Windischland“, to je „Slovenija“. Trubar tudi vé, da se govori sorodni jezik na Hrvaškem (crabatisch) in v Bosni in Hercegovini ter da razumejo slovenski jezik tudi „Turki“, to je mohamedanski Slovani. Jugoslovanstvo je torej že stalo v Trubarjevi glavi kot nekaka celota. Takega slovenskega narodnjaka v idealnem zmislu srečavamo Trubarja, če prebiramo njegova prezanimiva pisma, ki jih Slovenci ne znajo ceniti, ker jih ne poznajo! Naša „Matica“ bi jih bila morala že zdavnaj izdati v slovenskem prevodu, potem bi ljudje bolje poznali Trubarja.

A sedaj se povrnimo zopet k našemu kardinalnemu vprašanju: Ali je

Trubar heroj? Ali je upesnitve vreden junak?

Dokazal sem že, da je Trubar po Carlyleovi teoriji pravi junak, ker je bil sam provzročil med Slovenci velikansko in epohalno luteransko gibanje, ker je bil duša tega gibanju, ker je bil tisti stožer, okoli katerega se je gibalo v 16. stoletju vse versko - socijalno, duševno in literarno življenje. Ta revolucija je imela na eno stran pa tudi trajen uspeh: porodila nam je novo duševno življenje, našo književnost, našo domačo kulturo.

Ali gospod kritik ne vidi tega velikega pomena Trubarjevega v naši zgodovini. Verski predsodki in pa „oziri“(!) so mu zaslepili jasni pogled, da ne vidi herojskega momenta v Trubarjevem značaju. In zakaj gospodu profesorju Trubar ne more biti junak? Čujte in strmite: Ker je zgodovinska oseba! Gospod dr. Tominšek piše v „Ljub. Zvonu“: „Trubar pa je eminentno zgodovinska snov . . . Trubar je bil gotovo vrl, energičen, navdušen mož; ali da bi bil kak junak — heroj? Težko si ga tako predstavljamo, ne morda zato,

ker so bili drugi možje, ki uživajo slavo junaštva, vsi večji nego on; ne! Ali, in to je dejstvo, preko katerega se težko pride k junaški pesnitvi: Trubarjevo življenje nam je vse preveč znano, dijaki in dijakinje se uče natančno, kod in kam je zahajal Trubar . . . vse to nam stoji tako trdno pred očmi, da za junaštvo skoraj ni prostora. — Kajpada, ko bi bil on predmet kakih **bajk (!)**, bilo bi vse drugače, a mi imamo v njem zgodovinskega človeka, ne heroja. Njegove zasluge s tem niso prikrajšane, za pesnika pa ležé v tem zgodovinsko razsvetljenem življenju skoraj nepremagljive težkoče...“ Tako piše g. kritik v „Zvonu“.

Zgodovinski človek in heroj, to sta torej kritiku dve antitezi, ki logično izključujeta druga drugo! Neverjetno! Kako more kaj takega trditi doctor philosophiae!

Jaz res nisem kriv, če se je dr. Tominšek s temi stavki hudo blamiral — kar mu hočem dokazati!

Po Carlyleovi teoriji je Trubar heroj, to stoji dokazano; in j u n a k j e b a š

zato, **ker je zgodovinska oseba, ker vemo**, kaj je storil za nas Slovence in s kakimi težavami, v kakih razmerah je izvršil svoje delo. Gospodu Tominšku so junaki samo izmišljene figure otročjih bajk in pravljic, osebe, ki pravzaprav niso osebe, ker nikoli živele niso! „Pedenj človek — laket brada“, „Peter Klepec“, „Martin Krpan“, „Kralj Matjaž“ . . . to bi bili pravi heroji za upesnitev po gospoda kritika mislih. „Krpan“ in „kralj Matjaž“ sta vsaj nekaki personifikaciji slovenskega življa, „Matjaž“ je ne kak analogon cesarju Barbarosi, saj svojega narodnega kralja Slovenci nismo nikoli imeli. Svojega, individualnega življenja torej niti „Krpan“ niti „Matjaž“ nimata. In jaz vprašam sedaj g. Tominška: Kaj naj se opeva na fingiranih, izmišljenih „osebah“?

Pri Trubarju da nam je vse znano, pravi g. Tominšek, ter v šolah da se uči baje natanko, kako je živel Trubar. Kako se razlaga v gimnaziji začetek naše literature, to mi je, žalibog, znano iz Celja, kjer sem maturiral. Dočim so nam nemški profesorji z vsem

ognjem risali početke nemške književnosti, da smo videli staronemške, srednjenemške in nove pisatelje in dejatelje, n. pr. Luthra v nekaki nadnaravni glorioli, je sedel slovenski profesor Žolgar ko lipov bog na katedru ter nam našteval letnice, kdaj in kje je bil Trubar rojen, da je učil krivo vero ter spisal tega in tega leta to in to knjižico. Tak šolski Trubar seveda ni junak, to rad pritrdim, čeprav nočem reči, da bi tudi danes vsi slovenski profesorji tako zaspano tradirali o slovenski reformaciji kakor omenjeni Žolgar, ki mu je bila slovnica alfa in omega vsega slovenskega pouka. Mizerija je bila res, da v tistih letih še nismo imeli dosti nove literature . . .

Vendar moram tukaj brž opomniti, da ne gleda g. doktor Tominšek na reformacijo in na našega Trubarja niti s tistega objektivnega stališča, s katerega bi se moral ozirati po predpisih „slovstvene čitanke za 7. in 8. razred srednjih šol“. V tej lepi šolski knjigi, ki jo je sestavil dr. Sketl. 1893. in ki jo je potrdilo naučno ministerstvo, beremo na str. 37. iz-

pod Wiesthalerjevega peresa naslednjo s toplim čuvstvom in vendar v objektivnem duhu — kakor se to spodobi za uradni učbenik! — pisano karakteristiko naše reformacije in njenega heroja Trubarja: „Protestantska doba je brez dvoma najvažnejši oddelek v književni in tudi prosvetni zgodovini slovenski; kajti pretestantstvo je šele vzbudilo v Slovencih narodno moč in jih duševno vzdramilo in oživilo. Malokdo se je zmenil za svoje izobraženje, še manj pa za prosveto narodovo.

„Preprostega ljudstva nevednost celo v verskih rečeh je bila tolika, da mnogi Slovenci niso znali niti deset božjih zapovedij, in da niso razumeli niti apostolske vere niti očenaša. Na Kranjskem ni tačas najti nobenega nižjega ali višjega učilišča, izvzemši neznatno število samostanskih in vaških šol. A s protestantstvom se začne naenkrat živa književna delavnost. Ž njim nastopajo znameniti izobraženci, ž njim se pojavljajo pomenljiva dela. Pridobitve istodobne vednosti se obračajo prvič tudi Slovencem v prid. V Ljubljani se usta-

novi tiskarna (in to po inicijativi Trubarjevi, ki je bil tiskarja Mannela iz Nemčije s seboj pripeljal; opazka moja), iz katere pride l. 1575. prva na slovenskih tleh tiskana knjiga na svetlo. V tej dobi se nam pokaže prvi sled srednjega šolstva. Na Trubarjevo prizadevanje osnujejo namreč kranjski deželni stanovi leta 1563. prvo latinsko-nemško šolo (gimnazijo). Protestantski pisatelji (pravzaprav Trubar sam; opazka moja) so sprožili nadalje misel o občeslovanskem književnem jeziku, in če tudi niso mogli tega namena uresničiti, obudili so vendar jugoslovansko književno vzajemnost; kajti njih slovstveno delovanje ni bilo namenjeno samo Slovincem, ampak tudi južnim Slovanom sploh . . . “

Tako stoji v uradni čitanki za VII. in VIII. razred srednjih šol!

Gospod dr. Tominšek ne govori logično, če vprašuje, kaj naj se na Trubarju opeva, ker ga poznamo. Spoznali smo ga, da je junak po vsem svojem dejanju in neustrašenem pogumu. Kaj naj pa se opeva na pravljичnih junakih, čijih življenja sploh ne poznamo?

Sicer se imenujejo tudi glavne osebe v romanih „junaki“. Toda vsak literat ve, da ima tukaj beseda „junak“ nekoliko drugačen pomen, nego če nazivamo kako zgodovinsko osebo junaka ali heroja. Zgodovinski heroj mora imeti na sebi svojstva, ki jih nahaja na njem imenovani angleški filozof Carlyle. Podobno teorijo, dasi v drugi smeri, razvija tudi Nietzsche, čigar nadčlovek je realen zgodovinski človek, ne pa morda samo produkt ljudske fantazije. Nietzschejev nadčlovek je pravi duševni junak, porojen iz žive ljudske mase in obo-rožen s tako moralno močjo, ki ga usposablja, da vo di isto maso po svoji volji.

Inda so ravno zgodovinske osebe upesnitve in opesnitve vredni junaki nam priča več imen! Predvsem so vsi ustanovitelji ver taki zgodovinski heroji, ki jih tudi ljudska fantazija predstavlja kot nadljudi in heroje. Buddha, Zarathustra, Jezus, Mohamed so historične osebe; vsi ti nadljudje so v resnici živeli, posameznosti njihovega življenja so nam več ali manj znane. Ali pa zato niso heroji, ki so že tudi upesnjeni v raznih literaturah?

Hus, Žiška, Luther so zgodovinske osebe. Življenje vsakega teh mož nam je znano v vseh detajlih; debele knjige nam pripovedujejo vse podrobnosti iz njihovega življenja. In vendar so heroji Hus, Žiška in Luther! Herojstvo teh treh mož slavi poezija, glasba, slikarstvo in kiparstvo. Hus je vsakemu Čehu nekaj velikega, nekaka sinteza češkega neupogljivega duha — heroj! In Luther — je nemški duh. Opevan je že v vseh oblikah in panogah poezije nešteto krat. Luther je menda največji nemški heroj.

Car Peter Veliki je zgodovinska oseba, in Rusom je heroj.* — Kaj pa Garibaldi? Še ni tako dolgo, odkar je umrl, pa naj stopi g. dr. Tomišek za par tednov v Italijo, v vsakem večjem mestu najde kak Garibaldijev spomenik ali vsaj kako ulico — „via Garibaldi“. Tudi italijanska poezija ga proslavlja. — Katero zgodovinsko življenje nam je bolj znano ko življenje Napoleonovo — in Napoleon je Francozom polbog, to priča že monumentalni mavzolej v Parizu, kjer počiva njegov prah. Najradikalnejšemu republi-

kancu francoskemu je Napoleon nadčlovek — heroj. Umetnost ga je proslavila že večkrat.

In ozrimo se v sedanjost! Bismark je umrl šele pred par leti. Ta mož je menda dovolj zgodovinska oseba, saj smo ga takorekoč osebno poznali tudi mi, ki nam ni bil prijatelj. In, glejte, pred našimi očmi se razvija med nemškim narodom Bismarkov kult! Znani železni kancelar je Nemcem že pravi nadčlovek, je heroj, ki se mu stavijo nenavadni monumenti. Luther in Bismark! Da, tudi Bismark prehaja že, ko se je komaj poveznila plošča v njegovem mavzoleju, nekako v mythus. Nemškemu narodu je Bismark simbol brezobzirnega narodnega smotrovitega egoizma. Bismark je nemški duh. Vse nemške umetnosti so se že polastile zgodovinske prikazni moža „aus Blut und Eisen“.

Gospod dr. Tominšek se ne more iznebiti predstave o samem fizičnem herojstvu; on misli, da mora vsak heroj kakor Herkules opravljati samo telesna dela, krotiti divje zveri, prenašati bremen, ki so drugim ljudem daleko pre-

teška; da mora gaziti do gležnjev po krvi, četudi za kak plemenit namen. Gotovo si gospod kritik predstavlja, da mora biti vsak heroj tudi po svoji telesni postavi vsaj Herkulu podoben i. t. d. No, to so seveda naivni pojmi o herojstvu! Poleg fizične moči ceni človeška fantazija na človeku že od nekdaj tudi duševno in moralno moč; množici imponuje tudi premoč duha; mislečemu in čutečemu človeku se vidi velik tudi duh, ki stoji na višini svoje dobe in daje smer svojemu času na kateremkoli polju človeške kulture. Narodni moment pa igra pri takem herojstvu največjo vlogo. Vsak narod ima svoje heroje; nekateri redki heroji so mednarodni.

Ali je torej tudi naš Primož Trubar duševen heroj ali ne? Mislim, da sem čitatelja prepričal, da je tudi slovenski reformator Trubar upesnitve vreden heroj!

A Trubarjevo herojstvo vidi samo tisti, ki ga gleda brez verskih predsodkov in drugih „ozirov“ z nekega višjega stališča. Z bibliografskega stališča seveda še ni in ne bo nihče zagledal j u n a k a Trubarja.

Preznačilno je, da se gosp. dr. Tominšek kar zgraža nad vsako pesmijo, ki proslavlja Trubarja; takih pesnitev, pravi v „Zvonu“ sam, ne more „uživati“; razne misli (aha!) kar pršijo okrog Trubarjevega imena.“ To so res čudne misli! A literarni kritik bi moral biti pač prost „takih mislij“!

Gospod kritik ima tak strah pred slovensko reformacijo, da ga je upesnitev glavnega „krivoverca“ Trubarja kar zmešala. Nikakor mu ne gre v glavo, kako sem se mogel tako daleč spoza-bit, da sem si izbral za junaka svoje epske pesnitve baš Trubarja! Pomislite, ljudje božji, Trubarja! Kritik me goni v orijent, kjer naj bi si bil izbral svojo snov za upodobitev svojih idej. Ne, ne, gospod doktor, jaz sem si nalašč in z dobrim premislekom izbral ravno Trubarja, ker sem po daljših zgodovinskih študijah prišel do prepričanja, da je Trubar pravi pesniški junak, vreden še sposobnejšega peresa, nego je moje. A kdor zna bolje, široko mu polje! Trubar meni ni samo gola, čeprav hvaležna folija, na podlagi katere sem lahko „združil svoje

lepe ideje“, kakor se izraža laskavo gospod kritik, nego Trubarjeva zgodovinska osebnost mi je bila sama na sebi tako zanimiva, zdela se mi je tako ostro in plastično orisana, da se mi je kar sama silila pod pero. Gospodu kritiku je menda vsa naša reformacija nekak „noli me tangere“, o kateri je tudi po nazorih novomeškega gimnazijskega gosp. ravnatelja najbolje molčati! Jaz pa mislim ravno nasprotno! Mene v vsej naši zgodovini nič bolj ne privlači, nič me bolj ne miče in ne zanima, kakor baš ta doba s svojimi velikimi značaji, dramatičnimi borbami in velikim zgodovinskim ozadjem. In to so bili naši ljudje, ki so delali za nas, in čijih delo še živi, ker sloni vsa naša duševna prosveta na ramah Trubarja in njegovih vrstnikov sotrudnikov in somučenikov!

Kdor duh reformacijske dobe prav razume, kdor zna gledati tiste čase z jasnimi očmi, ta tudi uvidi, da se razvijajo ideje, ki jih nahaja g. kritik v moji pesnitvi, v bistvu iz dotične dobe same in da projicira vso tisto razpoloženost (ali ubranost) o svobodi že Tru-

barjeva prikazen sama! Povsem naravno je, da pesnitev o Trubarju ne more biti v bistvu nič drugega ko pesnitev o svobodi!

In zopet se vidi, da je kritiku narekoval le nekak strah pred reformacijsko snovjo besede: „Vse govorjenje in čutenje oseb v pesmotvoru je projekcija govorjenja in čutenja današnjih oseb“ ... Razume se pač samo ob sebi, da današnji človek vendar ne more pisati čisto tako, kakor kak šestnajststoletnik. Da obsevajo žarki našega časa tudi ju nake iz 16. stoletja, je psihološko naravno kakor je naravno, da je n. pr. Šekspirjev „Julij Cezar“ tudi Anglež pesnikovih dnij in ne samo Rimljan. Göthejev „Egmont“ je tudi Nemec Göthejeve dobe; Schillerjev „Tell“ ni samo Švicar preteklih dnij, nego tudi upodobljeni ideal Schillerjevega svobodoljubja. Saj pravijo, da se tudi po „Črtomirovih“ žilah pretaka nekaj — Prešernove krvi. In tako dalje! Če je res, kar pravi Zola, da je vsaka umetnost — torej tudi poezija — kos prirode, ki jo je gledal umetnik skozi prizmo svoje individualnosti, potem mora biti

dosledno res, da je tudi upesnitev zgodovinske snovi segment zgodovine, ki jo je promatral poet skozi isto prizmo svoje osebnosti. Gospod kritik torej ni povedal s tem namigavanjem nič novega. Ali mi vemo, za kaj tako govori gosp. kritik. On pravi, da sem svoje ideje (o svobodi) Trubarju samo nekako „obesil“ na vrat, da sem mu vse samo namislil, napesnil, ker gospod kritik prvič ne razume Trubarja in ga ne pozna dovolj in drugič, ker si ga ne upa poznati! Dokazal pa sem že s citati, da imamo mnogo zgodovinarjev, ki poznajo Trubarja in njegovo reformacijo in se prav nič ne bojijo občudovati herojsko prikazen našega prvega pisatelja. Saj tudi gospoda kritika kolega, dr. Korun, v „Slovanu“ brez strahu in brez „ozirov“ izjavlja, da vidi v Trubarju pravega heroja, ki da je vreden, da si ga izbere vsak pesnik za sujet. Takisto piše tudi v „Slovanskem Přehledu“ (marčeva št.) češki kritik O—r (dr. O. Wagner) o junaku Trubarju, rekoč: „Ruka jeho (avtorja namreč) volila hrdinu (heroja) slovinské kultury, Kolumba literatury své vlasti (domovine)

— Primože Trubara . . . od něhož (katerega) se teprve (še) datuje vzdělani (izobrazba) novoslovinského jazyka. Látka (snov) tedy vzácné (imenitne, odlične) ceny a nemalé důležitosti (važnosti) . . . Postavu svého hrdiny kreslí (slika) svěžimi barvami upřímné sympathie a přísné objektivnosti . . .“

Takisto smatrata tudi anonimni kritik v „Slovenskem Narodu“ ter gosp. Selak v „Agramer Tagblattu“ našega Trubarja za pravega heroja.

Gospod dr. Tominšek je torej po svoji krivdi precej osamljen s svojimi nazori o Trubarju. To se pravi, on stoji z obema nogama v ultrakatoliškem taboru — kar je seveda njegova stvar. Samo prav ni, da vsiljuje svoje reakcionarne nazore „Zvonu“, ki je bil do najnovejšega časa glasilo svobodomiselnih pisateljev. Svoj članek bi bil moral nesti g. dr. Tominšek v uredništvo „Doma in Sveta“ ali „Katoliškega Obzornika“. Če si pa ni upal pisati z liberalnega in edino pravega objektivnega zgodovinskega stališča, bi bil lahko tudi — molčal. Tako pa vedo zdaj tudi čitatelji „Zvonovi“, da je zelo slabo podkovan

v zgodovini in pa, da je boječ, neznanško boječ! Skrupulozno se ogiblje vsake poti, ki bi ga le za par korakov odvedla v stran od stališča, na katerem stoje naši klerikalni pisatelji. Težko da se je napisalo že kdaj v našem jeziku kaj bolj suženjskega, kakor so besede g. drja Tominškega na str. 118. „Ljublj. Zvona“: „Ime Trubar pomeni program, a ne programa za — poezijo. Morda bo sčasoma drugače in morda bodo potomci zrlí na vsa taka dela z umetniškim očesom, a v začetku 20. stoletja je to malo-dane izključeno. (?) Res je pač, da je umetnost večna, in da je vse, kar je lepo, vedno lepo, **ali človek** je končno bitje **in je jako odvisen od stranskih vplivov.** (!!) Vem, da bi se jih moral otresti, ali kaj pomaga, ako se jih otrese eden, drugi se jih ne, **in to ga moti v njegovi sodbi.** (!) . . .“ Tako naivno izjavlja gospod kritik pred vsem svetom, da je imel strah pred klerikalno stranko in in da si ne upa gledati na Trubarja s svobodnimi očmi! In to hoče biti

literaren kritik! V začetku 20. stoletja da bi Slovenci še ne mogli uživati del, ki proslavljajo Trubarja kot heroja?! Zakaj pa ne? Zato ne, ker gospod kritik sam nima poguma!

Rekel sem že, kdor nima poguma svobodno govoriti, naj molči! S tem vsaj škodil ne bo pozitivno, dočim se s strahopetnim zavijanjem samo podpira reakcionarna struja.

Z ničimer se tudi ne zatira z večjim uspehom v naši mladini moštvo in značajnost, samozavest, pogum ter veselje do narodnega dela, kakor, če se ji vedno in vedno pripoveduje: Mi Slovenci nimamo v svoji preteklosti ničesar, s čimer bi se mogli ponašati; mi nimamo nikake zgodovine, mi nimamo velikih mož! Šestnajsto stoletje? I, no! Trubar je res da prvi pisal slovenski, ali bil je — „krivoverec“! Če je bil kdo velik, potem je bil velik n. pr. samo kranjski Torquemada, Tomaž Hren! Ljuba mladina, tega moža smatraj za heroja! Škof Hren je zatrl med Slovenci luteranstvo — in ž njim vred izruval iz tal korenine in prvo cvetje narodne prosvete . . .

Ne! Ne bomo dopuščali, da bi se še dandanes razširjala pristranska mnenja o naši reformaciji. Energično bomo zavračali trditve nevednežev in literarnih bojazljivcev, če nam bodo pačili zgodovino 16. stoletja. Ena najvažnejših nalog nas modernih slov. pisateljev, neodvisnih od „stranskih vplivov“ bodi, da odstranimo s Trubarja in njegovih so-trudnikov tiste debele plasti smeti, ki so jih bili nakidali na podobe naših duševnih velikanov protireformatorji. Slovenci morajo, izvedeti, kdo so pravi preporoditelji njihovega duševnega življenja. Naša mladina mora izvedeti, da imamo tudi mi v preteklosti velike, genialne može, med katerimi je po izpričbi objektivne zgodovine „heretik“ 16. stoletja — heroj Primož Trubar!

* * *

Odgovoril sem gospodu kritiku, ker stoji na krivem stališču, ker presoja reformacijo z ultrakatoliškega stališča, ker Trubarju ne priznava herojstva. Dokazal sem mu, da njegovo mnenje ni pravo.

Kako sodi gospod kritik o moji knjigi sami, to pravzaprav ne spada v moj odgovor. Čudim se le, da vkljub svoji konfesionalni enostranosti vendar priznava precej veliko na mojem „Trubarju“, čeprav si ne upa vselej govoriti odkrito! Za vse tisto, kar si je upal priznati, sem mu navsezadnje hvaležen. Samo na dva momenta, ki jih rahlo graja, naj kratko reagiram.

Kritik želi, da naj bi bil jaz v svoji pesnitvi dal več prostora psihologiji, to je, naj bi bil obširneje pokazal notranji proces v Trubarjevi duši, ko se je prelevljal iz katoličana v luterana. Tudi nekateri drugi kritiki so želeli videti v mojem „Trubarju“ to metamorfozo

Na to željo odgovarjam na kratko : Prvič nisem nameraval upesniti samo luterana Trubarja kot takega. Verski moment mi je bil postranska stvar. Čeprav pomeni protestantizem v zgodovini verske evolucije v primeri z rimskim katoličanstvom odločen napredek, vendar je tudi ta napredek samo relativen. Dogme ima tudi evangelijska cerkev. Jaz nisem hotel pisati verske

pesnitve in proslavljati Trubarja samo zato, ker je izstopil iz katoliške cerkve in se pridružil Luthru. Nego, jaz sem upesnil Trubarja zato, ker je obrnivši hrbet stari konfesiji, našel v luteranstvu več svobode, ker je mogel v obliki „herezije“ kot svoboden mož evangelja delati z uspehom za prosveto svojega ljudstva. Kot pogumen kolovodja „nove vere“ je Trubar med Slovenci prvi provzročil epohalno gibanje, ki je imelo za nas velike nasledke — začetek duševnega življenja! Ko bi bil obširno pokazal genezo Trubarjeve „apostazije“, bi bila nastala suhoparna verska pesnitev. Ali naj bi bil našteval pri tej genezi vse razlike med katoliško in luteransko dogmatiko, kakor je to zahteval neki klerikalni kritik?

Kdor zahteva tako dogmatično analizo, ta ne ve, kaj je umetnost, kaj je beletristika, kaj je poezija! Poezija ni apologija! To je ena. Drugič mora vedeti, kdor je študiral zgodovino reformacije, da se prvi reformatorji niso mislili ločiti popolnoma od katoliške cerkve, nego so sami trdili in dokazo-

vali, da je njihova cerkev prava katoliška, da je njihovo versko mišljenje pravo katoliško na podlagi biblije. Ne Luther ne Trubar nista že od kraja kar „prestopila“ iz ene vere v drugo; ta proces ločitve od rimske cerkve se je vršil polagoma, ne skokoma.

Ko je stopil Trubar v pastirsko službo, se je ta proces ločitve od rimskega dogmatičnega absolutizma že vršil. Trubar je čutil na sebi ta proces, ali bil je že pripravljen in vzgoben zanj. A. Venetianer dokazuje v svoji knjigi: „Die evangelisch-reformirte Kirche Cristo Salvatore in Triest“ (Triest u. Leipzig 1887), da je bil že škof Peter Bonomo vcepil mlademu Trubarju svobodnejše nazore o cerkvi in veri. Na str. 55. piše Venetianer: „Und kaum ist Truber in seinen Amtsberuf getreten, beginnt er gleich evangelisch zu predigen, eifert über den „stumpfen Sinn und den blinden Aberglauben“ des Volkes und erregt solches Aufsehen, dass er infolge dessen nach Laibach berufen wird . . . Die Frage drängt sich jedoch schon hier auf: Wo ist Truber zum Refor-

mator herangebildet worden? Nach Triest führte ihn die Not; er kam Brot suchen, und fand das Brot des Lebens . . . Und worauf bezieht sich dann seine eigene Aussage, Bonomo habe ihn zu allem Guten angeleitet? Ist es nicht wahrscheinlicher, dass der Bischof, die guten Gaben des jungen Mannes entdeckend, ihn mit der Bestimmung, einst seinem eigenen Volke dienen zu sollen, in jeder Weise förderte und dann, als er ihn reif fand, auch aussandte? Ist es aber nicht eine Verleumdung, wenn der hochangesehene Bischof (Bonomo), der Kanzler und Geheimrat mehrerer Kaiser, in solche nahe Beziehung zur Ketzerei gesetzt wird? Die Verbindung Bonomos mit Truber ist den Verteidigern seiner römischen Makellosigkeit immer ärgerlich gewesen . . . Der wohlwollende Beschützer und Woltäter Trubers hat Roms Oberhoheit allerdings nicht abgeschüttelt; er mag die Reform nicht als einen Anlass zu gewaltsamer Auflehnung und Erhebung gegen noch bestehende Ordnungen betrachtet haben. Er war auch als Staatsmann zu erfahren und

so geübt in der Kunst der Diplomatie wie leutselig und milde als echter Humanist, und nicht zu bedenken, dass die staatliche Gestaltung, die politischen Verhältnisse gerade jener Zeit, jede Entfaltung, jedes Aufkommen eines Selbständigkeit bekundenden Geistes lähmend und erdrückend niedergehalten hätten . . . Wie kaum ein Anderer war er (Bonomo) in die Geheimnisse der Regierung und Verwaltung, wie auch der Pläne und Ansprüche des Herrscherhauses eingeweiht. Ebenso klaren Einblick hatte er in das Gewebe der päpstlichen Politik. Als kaiserlicher Gesandter und Unterhändler hatte er oft Gelegenheit, die Gebrechen, an denen die weltliche wie die geistliche Gessellschaft krankte, zu erkennen, kannte die Pläne der Kaiser und wusste, dass die kirchlichen Zustände unhaltbar geworden waren . . . Bonomo musste oft Zeuge davon sein, wie sich der Kaiser (Maksimilijan) gefallen lies, als berufener Reformator Roms und des Klerus gefeiert zu werden . . . Soviel ist gewiss, das er selbst mitgeschafft hat, den Sturz des Bestehenden vorzubereiten. Nach-

dem er sich verlanlasst sah, sich ganz von der politischen Tätigkeit zurückzuziehen, widmete er sich den Angelegenheiten seines Bistums . . . Sein Geist erfüllte noch lange (po smrti njegovi) die Bürgerschaft, die in seiner Nachfolge den schönsten Adel sich erwarb durch den Freisinn und Freimut . . . Nicht geheim, jedoch im Stillen, ohne Lärmen, wurde in Triest das Wort gelehrt und ausgebreitet und mit Recht war der Bischof darauf bedacht, das die neue Lehre nicht ein Kriegsschrei, ein Parteiwort werde, sondern dass sie als Sauerteig sich erweise, der das Leben durchdringt und umwandelt . . . Ist es nicht bedeutsam, dass Trubar in Laibach, gleich beim ersten Auftreten, die Ehelosigkeit der Priester zum Angriffspunkte nimmt und Bischof Bonomos ernstestes Anliegen zur selben Zeit ist, seine Domherren vom schändlichen Concubinate abzugewöhnen und dies ihnen leicht macht, indem er mehrere ihrer unehelichen Kinder legitimiert . . .“

V taki družbi, v takem milieju je dorastel Trubar do moža. Bonomo, v

srcu svojem pravzaprav že protestant, je imel nanj prvi in največji vpliv.

Trubar je pravi učenec Bonomov. To sem tudi pokazal v svoji pesnitvi, ki sloni na zgodovinskih študijah. Kako se je Trubar dalje razvijal in se čimdalje bolj od Rima oddaljeval, vidi vsak čitatelj.

V luteransko strujo je bil Trubar prišel, da takorekoč sam ni vedel kdaj, vsled vzgoje v Trstu. Že tukaj in tudi pozneje je čital seveda Lutrove knjige in se tako poglobljal v novem prepričanju, ki je prijalo njegovi svobodoljubni duši. Takšna je morala biti geneza njegovega verskega razvoja.

Da so mu pa vzlic Bonomovi šoli vstajali včasi dvomi in da je včasi čutil duševne boje, razume vsakdo, kdor količ kaj pozna človeško dušo. Posebej muditi se ob takih verskih dvomih pa mi ni kazalo niti se mi je ljubilo, ker, kakor pravim, nisem maral pisati verskega eposa, nego sem hotel predstaviti Trubarja kot tistega genija, ki je zbudil Slovence iz duševnega spanja ter jih vodil pogumno proti solncu svobode in prosvete . . .

Ker g. kritik ne pozna in ne razume zgodovine slovenske reformacije, zato je tudi nemogoče debatirati ž njim o tem, kako se „obdelavajo“ zgodovinske snovi. „Premostitev brezna“ med snovjo in upesnitvijo je kritiku samo beseda, ki njemu ničesar ne pomeni. Ko bi razumel kaj o pesniški koncepciji, bi vedel, da je vsako umetniško ustvarjanje pravzaprav nekaka „premostitev“, težja ali lažja. Brezno pa vidi kritik med Trubarjem in „Trubarjem“, ker gleda Trubarja z bibliografskega stališča, ker gleda našega reformatorja kot filolog, ne pa kot umetnik, filozof in pesnik! Saj g. kritik niti prologa ne razume!

Kritiku, gosp. T., je vse zoprno, kar je naravno, odkritosrčno in kar diha svobodo. Zato meni, da se ljubezen ne strinja s herojstvom! Gospod kritik se po tartuffsko pohujšuje nad prizorom („Trubar“, str. 48), ko Trubar snubi svojo izvoljenko Barbo in ji izpoveduje svojo ljubezen. Po kritikovem mnenju bi moral biti heroj vzvišen nad vsako človeško čuvstvo, ali pa bi se menda moral hliniti. Jaz pa mislim, da mora biti in

da je heroj skoz in skoz človek, potenciran človek! Kot popolen človek mora heroj Trubar občutiti tudi o bligatni celibat kot tiranski jarem, ki ga vrže od sebe z indignacijo. Trubarju se je zdelo dostojneje, če se oženi, kakor pa da bi na skrivaj živel z žensko — kakor je živel v konkubinatu tiste čase na tisoče in tisoče klerikov. Da celibat ni utemeljen v novem testamentu, nego da ga je cerkev še le sama iz politično-disciplinarnih ozirrov naložila duhovščini, tega menda g. kritik ne ve. O krivičnem jarmu pa se nobeden človek, ki ima v svojih žilah vročo kri, ne izraža nikoli s parfumiranimi salon-skimi besedami, najmanj pa junak! Kritik nima niti pojma o realistični dikciji! A ker se je nad besedami Trubarjevimi v omenjenem prizoru škandaliziral klerikalni „Dom in Svet“, zato se škandalizira tudi g. dr. Tominšek v „Ljublj. Zvonu“! Kritik se pohujšuje tudi nad str. 121 in 122 v „Trubarju“, kjer se Trubar poslavlja od svojih rojakov in sovercev v Ljubljani, kjer jim kaže perspektivo v bodočnost, ko nastopa vlado fanatik Karel. Trubarjeve

besede o strupu, ki ga čaka v Rimu, če bi ga ujeli in izročili patrijarhu oglejskemu, so v bistvu zgodovinske in doslovno posnete iz njegovih pisem, ali kritik se zgraža nad Trubarjem! Zgraža se menda tudi, ker opominja Trubar svoje somišljenike k vztrajnosti v prepričanju, kajti tudi dotične besede so deloma ad verbum posnete iz njegovih pisem. Da se pohujšuje kritik baš nad tema dvema stranema (121. in 122.), tega so v najhujši meri krivi tisti fatalni „stranski oziri“, ki imajo g. kritika na vajetih!

Uzrajm - beg!

Sestanek Trubarjev z Uzrajm-begom je seveda zgodovinski dogodek, ki se je vršil l. 1567. ali v Ribnici ali pa na ljubljanskem gradu. Tudi na ljubljanskem gradu je bil bosenski paša Uzrajm ujetnik in gost grofa Herbarta Turjaškega.

Gospod kritik dr. Tominšek in ž njim vred še nekateri drugi mislijo, da ta prizor z Uzrajm-begom ponižuje Trubarja in da se ne strinja z njegovim herojstvom, če mu namera, poluteraniti mohamedanske bosenske Slovane popol-

noma izpodleti. Cela stvar ni tako „strašna“, kakor se vidi na prvi pogled gg. kritikom.

Zgodovina naše reformacije priča, da so Trubar in tovariši v resnici mislili na tako spreobrnitev „Turkov“; to omenjam tudi na str. 96. svoje pesnitve. Sestanek z Uzrajm-begom je epizoda, ki naj pokaže, da se je Trubar v tem oziru motil. Ali pa se heroj ne sme motiti? Zgodovina priča, da so se motili v marsičem tudi drugi svetovni heroji. Take zmote so bile marsikateremu izmed njih tragične krivde, ki so ga strmoglavile v prepad. Ko bi bil Trubar stopil na čelo protestantom ter vodil z biblijo v roki nekako križarsko vojno proti „Turkom“, bi bil brez dvoma propadel tudi fizično. Trubar se je v verskem oziru torej motil, kakor so se motili v kakem drugem oziru drugi junaki pred njim in za njim. Zmota je človeška slabost, a heroj ostane človek. Trenutki so v življenju herojev, ko se nam pokažejo v takih človeških slabostih. Jezus je trepetal pred smrtjo, ki jo je videl neizogibno pred seboj. Viseč na križu

toži: „Eli, Eli, lama sabaktani?!“ — Napoleon se je motil, ko se je smatral za nepremagljivega diktatorja vse Evrope. Njegova nenasitljiva vladoželjnost je bila njegova tragična krivda, ki ga je pogubila. — Bismark se je motil, ko je mislil, da dovrši v par letih svoj „kulturkampf“. Sam je bil pozneje izjavil, da se je motil in navsezadnje je še paktiral s svojim največjim nasprotnikom — vatikanom. Itd.

Iz razgovora z Uzrajm-begom, ki se je v resnici vršil in to baš zaradi verskih vprašanj, je spoznal Trubar, da je vsak poskus prozelitstva brezuspešen. Poslavlja se od bega, moralno premagan, a vkljub temu neuspehu ostane še heroj, saj se prvič vsak človek moti in drugič spreobrnitev „Turkov“ ni bil poglobitni smoter Trubarjevega reformatorskega in literarnega dela! To je bila samo Trubarjeva postranska želja, nekak „plus“ v njegovom življenjskem računu. Nikjer ne čitamo v njegovih pismih, da bi se bil žalostil zaradi tega malega neuspeha.

Pa Uzrajm beg govori baje premodro in prehumanistično! Predvsem

ne smemo misliti, da bi bili islamiti sami idijoti in divjaki, ki bi bili nezmožni filozofskih mislij. Tudi islam ima svojo staro kulturo, ki je imela v srednjem veku razna središča. Na slavnem islamskem vsenčilišču v Kordovi so se učili tudi kristjani. To omenjam samo mimogrede. Nemogoče torej ni, da bi bil tudi mohamedanec Uzrajm-beg, ki je bil skoro gotovo Jugoslovan, tako govoril, kakor govori pri meni. Če je bil paša in vojskovodja, iz tega še ne sledi, da je bil samo krvoločna zver, saj vemo, da pokriva včasih tudi vojaška kapa filozofsko glavo in da bije lahko tudi pod vojaškim plaščem altruistično srce. V verskem fanatizmu niso bili vsekdar nekristjani najhujši. Zgodovina uči, da so n. pr. krščanski križarji čestokrat daleč prekašali mohamedanske prebivalce v divjem fanatizmu in krvoločnosti. Mohamedanski verski fanatizem se ne more niti oddaleč primerjati s krščanskim verskim fanatizmom kakršen je besnel v dobi inkvizicije, ko so katoličani sežigali žive ljudi na grmadah samo zato, ker so ti ljudje nekoliko drugače verovali. In

kdo je sežigal na grmadah žive čarovnice? Turki? Ne! — Kristjani! . . .

S tem končavam poglavje o Uzrajm-begu!

* * *

Zakaj sem se oglasil na gosp. dr. Tomišeka kritiko s protikritiko, sem povedal. Gre se tu za načela. Mislim, da bi samo koristilo, ko bi pisatelji večkrat reagirali na kritike. Na ta način bi se pojmi čistili in bistrili. Občinstvo bi imelo potem jasnejšo sodbo o kritikovanem delu samem.

Pred kratkim sem čital v nekem dunajskem dnevniku, da je začel izhajati bojda v Berolinu poseben list, v katerem odgovarjajo pisatelji in umetniki na kritike o svojih delih. Ta list da se zove „Kritik-Kritik“, to je kritika o kritiki. Ni napačna ideja, ustanoviti tak časopis. Nemci si tak luksus že lahko privoščijo, ker jih je dosti. Ali vsakdo razume, kako so prišli na misel ustanoviti tak organ.

Kdor kaj kritikuje, izjavlja pravzaprav le, kako on sam sodi o čem. Literarna kritika je osebno mnenje

kritikovo o kakem spisu. Ali ker kritik objavlja svoje osebno mnenje tiskano v časopisu, suggeruje s tem svoje mnenje tisočem in tisočem; na ta način dobi njegovo individualno naziranje nekako avtoritativno veljavo. Lahko rečemo, da petdeset odstotkov čitateljev sodi potem o kritikovanem spisu precej tako, kakor stoji v tiskani kritiki. Iz tega sledi, kako važno misijo opravlja literarni kritik. Estetično izobraženi kritik, ki ljubi in uživa n. pr. beletristično literaturo, ki si je svoje obzorje razširil in si svoj okus oplemenitil s čitanjem klasičnih del, bode vobče vselej pravo zadel. Njegovo osebno mnenje o kakem leposlovnem spisu — le take spise imam sedaj v mislih — se bode v bistvu strinjalo z mnenjem večine takih čitateljev, ki imajo estetičen okus. Taka kritika se bo smela imenovati objektivna, čeprav izvira iz subjektivnega razpoloženja. Saj je v estetični kritiki poglavitni faktor okus, a ta je, četudi je obrušen in olikan, vendarle subjektiven.

Lahko je dokazati zmoto v spisu iz eksaktnih znanosti ali iz zgodovine.

Tu se vse lahko dokaže. Hibe v kakem zgodovinskem spisu se lahko ovržejo na podlagi arhivskih dokumentov ali vsaj najuglednejših zgodovinarjev.

Znanost išče resnice, a umetnost lepote. Znanost ima več ali manj točne definicije. Komu pa se je že posrečilo natančno in jasno definirati pojem lepote? Pojem umetniške, pesniške lepote. Vsi taki poskusi so se dozdej izjalovili. Kolikor estetikov, toliko definicij lepote. Lepota se mora občutiti. Mnogi estetiki trdijo naravnost, da ima človek poseben čut za lepoto, ki bi ga smeli imenovati estetični čut (Sinn). Vsakemu človeku je ta čut prirojen, ali ni v vsakomer enako razvit. Tudi narodi na primitivnih stopinjah kulture imajo čut za lepoto, kar pričajo njihovi okraski, risbe, melodije in narodne pesmi. S hladnim razumom se lepota ne da analizirati. Pojem lepote ima tudi svojo zgodovino. Estetični okus se razvija. Vendar je na pojmu lepote nekaj stalnega, skoro večnega, kar ni podvrženo spremembam časa. Homerjeve pesnitve so še danes lepe in starogrška plastika in arhitektura sta nam še da-

nes vzor lepote. Vendar se estetika ne da dogmatizirati. Zato je tista kritična metoda, ki nastopa z aprioristnimi načeli o lepoti, zastarela.

Umetniška lepota je najglobočja tajnost človeške osebnosti. Nikjer se človeška individualnost ne izraža ostreje in popolneje ko v umetnosti. Umetniški proizvod je najvišje razodetje individualnosti; umetniška lepota je najplemenitejši pojav človeške ustvarjajoče moči.

Kritikovati, presojati umetnost torej ni najložji posel.

Predno je kritik kritikoval beletrističnega pisatelja enkrat, kritikoval se je pisatelj sam že poprej desetkrat. Kajti tudi pesniško ustvarjanje je v nekem oziru nekako pretehtavanje, primerjanje, nekako izbiranje in presojanje.

Umetnik, pesnik izroča občinstvu svoje delo brez komentarja. Česar pameten pisatelj pričakuje, in to po pravici, ni „slava“, pač pa tisto priznanje, ki izvira iz razumevanja. Da se ga prav razume in objektivno oceni — slovenska beseda ocena je naravnost imenitna! — tega pričakuje avtor.

Avtor vrže na tehtnico samo svoje delo, proizvod svoje umetniške individualnosti. Samo delo naj govori, brez ozira na to, katere šole je obiskaval avtor in katero akademsko stopinjo si je pridobil. Tako naj tudi kritik samo s svojo oceno pokaže, da je res kritik. Najslabše je, če kak kritik pokriva svojo nesposobnost s kakim — doktoratom ali drugim dostojanstvom.

Kdor se torej loti kritičnega posla, mora vedeti, da govori kot „eden izmed množice“, ali ne sme si domišljevati, da je najboljši ali najduhovitejši izmed množice.

Dober kritik je torej nekak tolmač avtorjevega dela, nekak posrednik med pisateljem in čitateljem.

Ne mislim govoriti o raznih metodah literarne kritike. Ali poglobljena naloga kritikova je brez dvoma ta, da nam razloži, kaj je našel v spisu, kako snov si je izbral pisatelj; kako jo je upesnil, kaj nam je hotel povedati, kake tendence ima delo, kako je izrazil v delu umetniško lepoto . . . Svatopluk Čech pripoveduje v neki črtici, kako je neki profesor čital pesmi. Mož je

iskal v verzih — glagolskih supinov in je bil ves srečen, če je naletel na kate-rega! Pravi kritik v beletristični knjigi ne išče supinov, marveč lepote in tiste resničnosti, ki izvira iz temeljitega poznanja življenja in sveta; pravi kritik bo iskal v knjigi duševnega obzorja avtorjevega ter nam pokaže, katere so tiste vezi, ki ga (avtorja, pesnika) vežejo na njegovo dobo ter na družbo in na narod.

Vse to nam bo povedal pravi kritik, ki se je poglobil v avtorjevo delo ter ga temeljito preštudiral. Temeljiti kritik je tudi vesten kritik, ki ve, da avtor svoje knjige ni iztresel iz rokava, nego da je plod njegovega duha, delo v najlepšem pomenu.

Najslabši kritik je površnež, plitvež, ki se niti ne potrudi, da bi knjigo temeljito in mirno preštudiral. Delo, kateremu je avtor žrtvoval mesece in leta, hipe, ki so bili morda najlepši v njegovem umetniškem ustvarjanju, „presodi“ lahkomiselni in površni kritik v desetih minutah. Morebiti se niti ne potrudi, da bi knjigo prečital od konca do kraja, nego on jo samo flegma-

tično prelista — in njegova „sodba“ je gotova. Jasno je, da se z ničimer ne žali avtorja občutneje nego z bagateliziranjem. Takisto se pa razume samo ob sebi, da se tak površnež obsoja sam ter da ne zasluži imena kritik. Pravi umetnik, pesnik ne piše zato, da bi si prislužil denarja, nego piše zato, ker mora pisati, ker mora povedati to, kar mu napolnjuje dušo. To, kar je bistvo vsakega pravega umetnika, elementarno veselje do ustvarjanja, nagon izraziti svojo individualnost ter oduševljenost v trenutkih umetniške produkcije, se ne da niti naročiti za denar niti prodati. Zato pravi Puškin:

„Не продается вдохновение,
но можно рукопись продать“ . . .

S površnim in krivim razumevanjem se pa avtorju dela tudi zato krivica, ker ga gleda potem nesamostalno čitateljstvo v neki neresnični podobi.

Zgledov za površno kritikovanje bi se lahko navedlo iz naše literature precej veliko. Naj se mi ne zameri, če navedem tukaj primer iz svoje „prakse“. Saj vsak pisatelj najbolj sam

vé, če ga je kdo krivo presodil. Neki kritik je rekel lani v avgustovi št. „Ljublj. Zvona“ (str. 502.) ocenjuje moj „Četrty zbornik poezij“, da se z malimi izjemami več ne spuščam na socialno polje. Takoj sem videl, da kritik meša delavsko vprašanje s socialnim vprašanjem vobče. Ali delavsko vprašanje je samo del socialnega vprašanja. Socialno vprašanje obsega preureditev vse človeške družbe, a v tej družbi živijo še drugi elementi poleg mezdnih (obrotnih in industrijalnih) delavcev. Ne samo mezdni delavec naj dobi po socialni preuredbi več svobode, nego vsi sloji človeške družbe si morajo pridobiti boljšo eksistenco. Socializem ima v svojem programu tudi svobodo narodnega razvoja. Tudi vprašanje narodne avtonomije je del socialnega vprašanja. Ali je boj narodnih manjšin in malih narodov za eksistenco milejši in lažji nego razredni boj?

Svoj čas sem bil napisal nekaj „Iz pesmarice neznanega siromaka.“ V teh verzih nastopa samo delavec v ožjem pomenu besede. Pozneje sem spi-

sal še par epskih stvari iz delavskega življenja. A ker v „Četrtem zborniku“ kritik ne nahaja večkrat takih mezdnih delavcev, méni, da se ne podajam več na socialno polje. To je krivo! Jaz mislim, da mora dandanes pač vsak moderni pisatelj pisati v socialnem duhu. Protisocialno bi pisal tisti, ki bi pisal n. pr. za prevlado enega samega stanu, n. pr. aristokracije, militarizma, kapitalizma, klerikalizma . . . nad drugimi stanovi ali razredi človeške družbe. Kdorkoli pa se poteguje za svobodo, pravico in resnico, ta piše eo ipso socialno. In tudi tisti, ki se poteguje za svobodo svojega naroda, piše v socialnem duhu.

Tukaj pa se mora predvsem poučariti, da umetnik, pesnik ne more biti enostranski in monotonski. Pesniku mora biti odprt ves svet in vse pisano življenje na njem! Odprta morajo biti pesniku pa tudi vsa stoletja s svojimi dogodki. Pravi umetnik ne vidi samo mezdnih delavcev, ki trpijo pod jarmom kapitalizma, nego on vidi še druge trpine! Največja socialna nesreča je gotovo sužnost. Suženj je

brez ugovora večji revež nego moderni evropski delavec. V „Četrtem zborniku“ je cel ciklus posvečen sužnjim trpinom Bolgarom, ki so se bili uprli svojim tlačiteljem. Mislim, da je protest proti tiranstvu pravo socialno delo za pesnika. „Rapsodije bolgarskega goslarja“ se gibljejo torej od konca do kraja na socialnem polju! Kako se more razvijati v kulturi narod, ki nima niti najprimitivnejšega pogoja za tak razvoj — osebne svobode?! A „raja“ je pravi suženj pod turškim trinoštvom. Na socialnem polju pa se giblje v istem zborniku še dobra tretjina drugih ep-skih pesnitev*).

Ako je torej kdo izmed naših modernih socialistov mislil, da sem se izneveril socialni ideji — kakor omenja

*) Take stvari so: „Ko pade zavesa“, „Poslednji akord“, „Umirajoči Bur“, „Burska balada“, „Napoleonova ljubica“, „Pred sodnikom“, „Ljubica“, „Poslednja deputacija“, „Kinžal“, „Amerikanci“, „Svetnica“, „Nadežda Gareva“, „Karnevalska balada“, „Marat“, „Poslednji Obrenović“, „Po bitvi na Beli gori“, „Janičar“ in „Macedonski vstaš“. — „Amerikanci“ se zde kritiku prozajski (!), ker ne vé,

g. kritik dr. M. — bi bil tak socialist le pokazal, da ne ve, kaj se pravi pisati v socialnem duhu. Ker se vidi imenovanemu g. kritiku, da se mu je strašno mudilo s sodbo o „Četrtem zborniku“, zato je lahko razumeti, da mu je ušla izpod peresa celo impertinenca: češ, „da nisem tolik filozof, kakor se delam“! Kaj takega zapiše kritik, ki ni utegnil knjige prečitati. Po mnenju g. drja. M. razume vse pesnitve „Četrtega zbornika“ vsak kmet, „ker tem pesmim ni treba bogvekekega globokega premišljevanja“, komentarja pa že celo ne! . . .

Ta digresija naj samo mimogrede pokaže, kako površno se navadno pri nas Slovencih opravlja kritiški posel. Sicer sem pa nerad omenil g. dr. M., ker mi vobče ni nenaklonjen; o tem sem se že prepričal tudi ob njegovi presoji „Zlatoroga“.

kaj je realizem. „Umirajoči Bur“ se mu zdi „ponesrečen spev“! Jaz pa mislim, kdor ni „filozof“ samo po tiskani diplomi, nego zna tudi sam gledati svet s filozofskimi očmi, ta vidi, da na svetu zmaguje vselej premoč. Ako pa morda dr. M. še ne ve, kaj je človeška „zver“, naj se ozre — v Mandžurijo.

Greha površnosti in bagateliziranja je bil kriv tudi dr. O., ki je lani napisal v „Slovanu“ kritiko o „Zlatorogu“. Isti kritik je tako omamljen od nemškega duha, da gleda z nekim suveren-skim preziranjem na slovensko poezijo; on si ne more misliti, da bi mogel Slovenec sploh kaj enakovrednega spisati kakor Nemec.

Če so že pisatelji velikih narodov tožili in še tožijo, da jim dela kritika večkrat krivico — Göthe se je bil svoj čas precej krepko izrazil o recenzentih — kaj naj reče slovenski pisatelj?! Pisatelj velikega naroda se lahko zanaša, da ga bode med mnogoštevilnimi kritiki brez dvoma marsikateri znal in hotel pravično oceniti. Med malim narodom pa je pisatelj izročen tako-rekoč na milost in nemilost par kritikov, ki nimajo vselej niti znanja niti dobre volje za objektivno ocenitev. Pri nas je vse malenkostno. Naših literarnih kritikov ne vodijo vselej čisti motivi. Naši kritiki ne vprašajo vselej, kaj se je napisalo, nego kdo je kaj napisal. Doživeli smo v najnovejšem času tudi že kartelee ali tru-

ste literarnih kritikov. Sreča je, da je dejanska slovanska vzajemnost dozorela vendar že toliko vsaj na literarnem polju, da slovenskega pisatelja ocenjajo dandanes že tudi drugi naši slovanski bratje na severu in jugu — in to navadno bolj objektivno nego doma na Slovenskem! Že navedeni češki kritik dr. O. Wagner je objavil tudi v prilogi „Času“ „Besedy Času“ dne 9. aprila navdušeno pisan essay o mojem „Trubarju.“ Ta kritik pravi, da je moj „Trubar“ popolnoma zgodovinsko resničen. In vendar je Trubar Wagnerju pravi junak!

Tudi se je že zgodilo, da je kak kritik pri nas iz same bojazljivosti in brezštevilnih stranskih „ozirov“ svoj kritični posel opravil prekomodno.

Kadarkoli torej kritikovega peresa ne vodijo idealni motivi, služiti resnici in pravici, zgodi se kritikovanemu avtorju krivica. In takrat naj bi se vsak pristransko ocenjeni pisatelj oglasil za stvarni popravek! Na ta način bi se, kakor sem dejal, pojmi razbistrili in čitatelji bi imeli jasnejšo sodbo o kakem delu; na drugi strani pa bi

kritiki sami sprevideli, da si avtorji ne dadó vode kaliti!

Samo na pamflete pameten pisatelj ne bo nikdar odgovarjal, ker stoji pamfletist tako nizko, da ne doseza niti višine avtorjevega zaničevanja . . .

Mi bržčas ne bomo imeli nikoli med svojimi kritiki kakega Bjelinskega Tainea ali Brandesa, vendar upamo, da bodo sčasom tudi kritiki pri nas napredovali. Bili so časi, ko se je vse poprek hvalilo, kar je prišlo na svetlo v slovenskem jeziku. Ti idilski in otročje-naivni časi so, hvala Bogu, minuli! Slovenci smo se privadili gledati tudi svoje slovenske knjige, slike, kipe in skladbe s kritičnimi očmi. To pomeni napredek. Napredek je boj. Tudi literarni in umetniški proizvod se mora boriti za obstoj. To je tudi „selekcija“ v zmislu prirodoslovne evolucije. Pri tej selekciji igra jako važno vlogo baš literarna kritika. Zgodovina literatur to potrjuje.

Kritik stopa za ustvarjajočim umetnikom pisateljem, pesnikom.

Pesnik (umetnik) ustvarja nove estetične vrednote, kritik jih samo raz-

laga. Poezija je sinteza, kritika je analiza. Pesnik (umetnik) stoji sam zase, kritik se pojavi šele kot njegov posledek. Pesnik (umetnik) ima absolutno, kritik le pogojno in relativno eksistenco. Pesnik (umetnik) ustvarja za stoletja, kritikovo delo je efemernega, hipnega pomena. Umetniški genij je priroda sama, kritik je le šibek tolmač javnega mnenja sodobne množice. Da se o kakem umotvoru razvije pravična sodba, za to treba včas po več desetletij; kritike se med tem pobijajo druga drugo, delo samo pa stoji nad njimi.

Pravi kritik je tisti, ki umetnika popolnoma razume. Zato pa so dobri kritiki tako redko sejani kakor pravi umetniki (pesniki). Mefistov izrek: „Du gleichst dem Geist, den du begreifst“ se lahko tudi obrne: Popolnoma razume kritik le tistega umetnika, kateremu je po duhu soroden.

Pesnik (umetnik) sam zase ne potrebuje kritika, ker ustvarja iz svoje moči. Kritik pesniku (umetniku) ne more ničesar dati niti vzeti. Samo, ker se nikomur ni treba bolj in več učiti nego baš pesniku (umetniku) — „nec rude

quid possit, video ingenium“ pravi Horac — zato se lahko tudi iz pametne kritike česa nauči, recimo glede jezika, vnanje tehnike . . . Nikdar pa ne more kritik vplivati na pravega, samostojnega pesnika (umetnika), da bi poslednji spremenil svojo ustvarjajočo individualnost ter da bi njegov duh krenil na povsem nasprotna pota.

Kritik pa, pišoč oceno o kakem pisatelju, ocenjenjuje v istem hipu tudi — samega sebe. Kritik kaže svoj okus, svoj večji ali manjši estetični čut, kaže svoje znanje ali neznanje, svoj takt, svojo omiko — ves svoj značaj. Za kritika samega je torej kritikovanje nekaka očitna izpoved — delikaten posel!

Kdor utegne, naj nam napiše obširno razpravo o literarni in umetniški kritiki.

Jaz sem svojemu odgovoru na vprašanje, „jeli Trubar upesnitve vreden junak ali ne“ priklopil samo kot nameček nekaj aktualnih aforizmov o kritiki. S temi aforizmi sem hotel samo opozoriti vse tiste ljudi med nami, ki se pečajo ali se mislijo kdaj pečati s kritikovanjem, da bi se dobro zavedali,

kako važno delo opravlja kritik in koliko odgovornost si naklada na rame! Zatorej naj se posel literarne kritike opravlja temeljito, premišljeno, objektivno in vestno!

A. Aškerčevi spisi.

Balade in romance.

1903. II. izdaja. Str. 156. Cena broš. 2 K,
vez. 4 K.

Lirske in epske poezije.

1896. Str. 196. Cena broš. K 2'60, vez. 4 K.

Nove poezije.

1900. Str. 222. Cena broš. 3 K, vez. 4 K.

Tri dramatične študije.

1900. Str. 113. Cena broš 2 K.

Zlatorog.

Pravljica izpod Triglava. 1904. Str. 78.
Cena 1'60 K.

Četrty zbornik poezij.

1904. Str. 247. Cena broš. 3'50 K, vez. 4'50.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

CHRISTIAN

00000077215

Primož Trubar.

Zgodovinska epska pesnitev. 1905. Stranij 135. Cena broš. 2 K, vez. 3 K.

Izlet v Carigrad.

Potopis. 1893.

Dva izleta na Rusko.

Potopis. 1903.

Skupaj z I. Veselom:

Ruska antologija.

Ruski pesniki v slovenskih prevodih. 1901. Str. 464. Cena broš. 3 K, vez. 4.50 K.

L. Schwentnerjeva knjigarna
v Ljubljani.

